

ปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ

๑๕๖

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ราชบัณฑิตยสถานพิมพ์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ใต้เครื่องโถง

ปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราหลวง
นายภควัฒน์เจติยภักขเสนาบดีเสนาบดีเสนาบดี
ณ พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร
เมื่อวันพุธที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓

(๓)

ราชบัณฑิตยสภาขอขอบพระเดชพระคุณพระครูสุตมุตตมธรรมม
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นอาทิ และขอขอบพระเดชพระคุณ
พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น กับทั้งขอขอบคุณท่านเสนาบดี
และข้าราชการที่รับเชิญมาประชุม ณ พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับ
พระนครวันนี้ ด้วยว่า สักวันหนึ่งก็จะมีราชบัณฑิตยสภา
และหวังว่าการประชุมกันวันนี้ อาจจะมีผลสืบประ โยชน์แก่มหา
ชนได้บ้างมีมากก็น้อย

ที่ราชบัณฑิตยสภาปรารถนาเชิญประชุมวันนี้ ด้วยเกิดเลื่อม
ใสในการที่กุลธระหม่อมทรงพระดำริ ให้สมุหเสนาบดีบาททั้งปวง
มีโอกาศเกี่ยวตักกิจการต่าง ๆ ในเวลาเมื่อเสร็จ คราวประชุมเทศา
ภิบาลประจำปีแล้ว คงปรากฏมาในอีกวัน ๆ เห็นว่าหน้าที่
ของราชบัณฑิตยสภานี้ก็เกี่ยวข้องต้องอาศัยเทศาภิบาลอยู่

เมืองนี้จ ถ้าท่านสมทบเทศบาลทั้งหลายได้มาดูพิพิธภัณฑ์ที่
 สถานศึกษาที่ระยอง มาเห็นสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งได้ส่งมาจาก
 มณฑลต่าง ๆ และมณฑลอื่น ๆ จัดเรียงเรื่องราวไว้อย่างไร คง
 เห็นจัดเครื่องสัมฤทธิ์ เรียบเรียงไว้ใหม่ ทั้งนี้เป็นต้นก็เห็นจะมี
 ลวดลายที่ แม้อย่างนั้นก็รู้สึกว่าสิ่งของที่ส่งมานั้นไม่สูญเสีย
 เปล่า อีกประการหนึ่งแก่ก่อนมาเทศบาลต่างมณฑลได้เคย
 ถวายราชูปถัมภ์หรือชยสถาถึงวิธีการ ตรวจค้น และรักษาของ โบราณ
 ชาติต่าง ๆ ว่าถ้าได้เสกส่งไปรักษาไว้ในเรื่องใหม่ คงก็เห็นจะชอบ
 และจะสะดวกใจยิ่งขึ้น ด้วยวิธีนี้เองแล้วควรจะทำอย่างไร ๆ นอก
 จากนั้นควรกรมการปกครองไม่สละบ่อนเก็บออกสามัคคี ในทวีปก็ใน
 ราชอาณาจักรด้วยกันมาประชุมและเป็นประ โยชนตลอดถึงราช
 ราชบัณฑิตยสถานด้วย ด้วยผู้ประชุมเป็นข้าราชการมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน
 เมื่อได้ เห็นเป็นอย่างไร ก็ช่วยกันช่วยกัน ก็อาจประสานงานช่วย
 กันได้ ออกอุทิศกันตามหน้าที่ ให้ราชการบ้านเมืองเจริญสุภาพตลอด
 ไปด้วยกันด้วย

(๒)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้ตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นที่ศาลเสด็จสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 (พ. ศ. ๒๔๖๕) และโปรดฯ ให้มีหน้าที่จัดการเป็น ๓ แผนก
 คือแผนกศิลปกรรม สำหรับบำรุงวิชาช่าง แผนก ๒ แผนกวรรณคดี

หน้าข้าศึกลงมาตั้งเมืองไตรทึงศรี (อยู่ในแขวงจังหวัดกำแพง
 เหนือ) ครอบเมืองนั้นสืบเชื้อวงศ์มาหลายชั่ว เจ้ามืองไตรทึงศรี
 องค์หนึ่งตายวิชาเกิดบุตรขึ้นแต่ยังไม่สามปี จึงให้หำพิธิเสียบ
 ทายทายิตาของกุมาร ไม่ได้ความว่าเป็นคนไข้ญโรจโรจนายแสนปม
 เจ้าเมืองไตรทึงศรีอภัยสอดดู จึงให้จับไ้ราชธิดากับกุมาร
 ไปเลี้ยงจากเมืองไตรทึงศรีด้วยกันกับนายแสนปม คนทั้ง ๓ พา
 กันไปอยู่ที่ใด (ตรงบ้านโพน) ข้างใต้เมืองไตรทึงศรี ด้วยเหตุ
 บุญของกุมารนั้นพระอินทร์ลงมาประทานพรแก่นายแสนปมให้
 สามารถนฤมิตสมบัติพิศตามได้ตามความประสงค์ นายแสน
 ปมจึงสร้างเมืองขึ้นครอบครองอยู่ณที่นั้น ขนานนามว่า "เมือง
 เทพนคร" แล้วให้เอาทองคำมาทำเป็นแปลให้กุมารสู้บุตราเอน
 กุมารนั้นจึงได้นามว่า "เจ้าอุทอง" ครั้นต่อมาได้รับรัชทายาท
 ครอบเมืองเทพนคร พระเจ้าอุทองไม่พอพระหฤทัยที่จะอยู่
 เมืองเทพนคร จึงอาชพญักษ์ยักษ์ลงมาสร้างพระนครศรีอโยธยา
 เป็นราชธานีณตำบลหนองโสน (เมื่อพ. ศ. ๑๘๕๓) ทั้งนี้ เรื่อง
 พระเจ้าอุทองมีแต่กล่าวกันเป็นมหานิทาอย่างดังกล่าวมา สันนิษ-
 ฐานว่าท่านผู้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดาร (คือสมเด็จพระวัน-
 รัตน์ วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑ และสมเด็จพระปฐมมา-
 นูศิทธิโอบาส ซึ่งเป็นศิษย์ของสมเด็จพระวันรัตน์องค์นั้น) คงเห็น
 ว่าเรื่องอย่างนี้ ๓ ทิวว่าพระเจ้าอุทองลงมาจากเมืองเทพนครมีหลัก

ฐานกว่า ๒ เรื่องในพงศาวดารเหนือ เพราะกัมเมืองโบราณนั้น
 โคนขั้วมีอยู่ ทั้งนี้พระเจ้าแผ่นดินพระเจ้าอู่ทองในสมัยชั้หลังมก
 คตทั้งหลายเรียกว่า "พระเจ้าปรมเสนาททอง" ในยุคสมัยทรงสร้าง
 ปรมเสนาททองเป็นชื่อประกอบอยู่ จึงเอาลงไว้ข้างต้นหนังสือ
 พระราชพงศาวดาร สันกาลหลายที่ขอมรับเป็นอุลตีสามนั้น
 ตลอสจนถึงชื่อที่บรรณแปลทองเป็นเหตุให้เรียกพระนามว่า
 "พระเจ้าอู่ทอง" อันการสอบสวนพงศาวดารโตยทางวิชา
 ด้วยอาศัยตรวจค้นมาของโบราณเริ่มมีขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ด้วย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดทรงสอบสวน
 โบราณคดี และทรงชี้แจงชักชวนผู้ซึ่งสนใจพระเดชพระคุณ
 อยู่ใกล้ ชัดให้เห็นประโยชน์ในการศึกษาโบราณคดี ตัวข้าพเจ้า
 อยู่ในพวกที่ล้อมเสกคนหนึ่ง จึงให้เอาใจใส่สอบสวนโบราณ
 คดีแก่นั้นมา ว่าฉะเพาะเรื่องพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา
 ข้าพเจ้าไปพบหลักฐานแสดงความเป็นอย่างอื่น มีอยู่ในศิลา
 จารึกของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอม
 เลิศเจ้าอยู่หัว โปรดให้เสด็จมาจาก เมืองสุโขทัยแต่เมื่อ บังทรง
 ผนวชอยู่ในศิลาจารึกนั้นพระชนมชื่อนั้นชื่อเมืองกรุงสุโขทัยทั้ง
 ๔ ทิศ ชื่อเมืองขึ้นทางทิศใต้ มีเมืองกตเทวี เมืองพระบาง เมือง
 แพรก เมืองสุโขทัยเมืองกุญ เมืองจางกูร เมืองเพชรบุรี เมือง (นลท)
 ศรีธรรมราช ชื่อเมืองคอนข้างหลังตรงกับที่เรียกกันอยู่ทุกวันนี้

ชื่อเมืองสุพรรณเรียกเพี้ยนไปแต่ข้างท้ายว่าสุพรรณภูมิ มีไช
 สุพรรณบุรี ส่วนเมืองแพทกนี้รู้ ๓ ว่าเมืองสระบุรี ด้วยมีหนังสือ
 เก่าเรียกเมืองสระบุรีว่าเมืองแพทกอยู่หลายเรื่อง มีเมืองที่ยังไม่
 รู้ว่าอยู่ที่ไหนแต่เมืองพระบางกับเมืองลพบุรี เมื่อข้าพเจ้าเป็น
 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขึ้นไปตรวจราชการเมืองเหนือสองกั้น
 หาเมืองโบราณเช่นอยู่ที่หลังตลาดปากน้ำโพ แขวงจังหวัดนคร
 สิบสองมืองหนึ่ง ตรวจแผนที่กับเมืองพระบาง และไปให้เก็บ
 ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าเมื่อเมืองเหนือเป็นทาสกลสมเด็จ
 พระอินทราชาธิราชเสด็จ (ยกกองทัพ) ขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองพระ
 บางเห็นทรงถ้ำกับเมืองที่ปากน้ำโพ ก่อนนั้นขึ้นไปพบเมือง
 โบราณที่อื่นไหนอีกเมืองหนึ่ง ซึ่งเข้าใจกันว่าเมืองเทพนคร
 ที่นกลยแสนแปดสร้างกัน อยู่ตรงแผนที่กับเมืองลพบุรีในศิลาจารึก
 ของพระเจ้ารามคำแหง ก็เห็นว่าเมืองที่บ้านโคกจะเป็นเมือง
 เทพนครไม่ได้ ด้วยเป็นเมืองมีอยู่แล้วแต่ครั้งพระเจ้ารามคำ
 แหงก่อนสมัยพระเจ้าอู่ทองเกือบถึง ๕๐๐ ปี อีกข้อหนึ่งพบ
 ในศิลาจารึกแผ่นอื่นปรากฏ สักรายว่าเมื่อพระเจ้าอู่ทองสร้างพระ
 นครศรีอยุธยาขึ้นพระเจ้าติโลกราชมัตตาของพระเจ้ารามคำแหง
 ขยับปลกดวงเมืองแพทกอยู่ถึงสิ้น พระเจ้าอู่ทองจะครองเมืองที่
 บ้านโคกนออย่างไรได้ ถ้าเช่นนั้นพระเจ้าอู่ทองมาแต่ไหน ข้อ
 นี้ยังคิดอยู่จน พ. ศ. ๒๔๕๖ ข้าพเจ้าไปตรวจราชการทางแขวง

จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อไปพักอยู่ที่บ้านสองพี่น้อง ใต้ความจาก
 พวกรบบ้านแก้วเมืองโบราณอยู่ในป่าใกล้กับบ้านฉะเชิงเทราทัน
 เมืองท้าว ก็นึกกันว่าเมืองท้าวอุทอง ข้าพเจ้าจึงเคยไปดู
 เห็นเป็นเมืองเก่าแก่ สวย โบราณ วัสดุ ที่ยังมีเหลือ อยู่แบบอย่าง
 กันสมัยพระปฐมเจดีย์ ได้เคยกล่าวสรรเสริญเรื่องตำนาน
 เมืองท้าวอุทอง เขาบอกความตามที่ได้ยินมาแต่ก่อน ว่าเมื่อ
 ท้าวอุทองครองเมืองนั้น ทำลงกินเมือง ท้าวอุทองจึงพาผู้คน
 อพยพหนีหนีไปตั้งกรุงศรีอยุธยา ข้าพเจ้าจะอธิบายถึงชื่อเมือง
 ในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหงที่เรียกว่าเมืองสุพรรณภูมิก็คิด
 ถิ่นในขณะนั้นว่า คำสุพรรณภูมิเป็นภาษาบาลี ต้นแปลเป็น
 ภาษาไทยก็ตรงกับว่าอุทองนั่นเอง เพราะท้าวอุทองภาษาไทย
 หมายความว่าสองอย่าง เป็นแปลที่เห็นนอกก็ได้ เป็นที่เห็นที่มี
 เช่นพูดกันว่า "อุน้ำอุเข้า" ก็ได้ ถ้าท้าวอุทองเป็นชื่อเมือง
 คำที่เรียกว่าพระเจ้าอุทองก็หมายความว่า เป็นเจ้าเมือง อุทอง
 เหมือนเช่นเขาเรียกพระเจ้าเชียงใหม่ พระเจ้าล้าน มีใช้เพราะ
 ได้เคยบรมแปลทองตั้งแต่เกล้าไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
 เรื่องที่ว่าพระเจ้าอุทองพาผู้คนหนีหนีไปนั้น พิจารณาเหตุที่นึก
 คิดเห็นเหตุ ด้วยเมืองอุทองตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ต้นเขิน ยัง
 มีสระขุดแต่โบราณสำหรับขังน้ำไว้ ให้ปรากฏอยู่ คงเป็นด้วยที่
 เมืองนั้นสันทรายน้ำแล้วเคยเกิดโรคระบาดจึงต้องตั้งเมือง อุทอง

มา เรื่องในหนังสือพระราชพงศาวดาร ซึ่งกล่าวว่ามีพระเจ้า
 อยู่ทองราชาภิเษกที่กรุงศรีอยุธยา แล้วทรงตั้งขุนหลวงพงษ์ไว้เป็น
 พระมเหสีให้เป็นพระบรมราชาไปครองเมืองสุพรรณบุรี (คือ
 เมืองสุพรรณบุรีใหม่) ก็ยังว่าขุนหลวงพงษ์นั้นเป็นราชบุตรของ
 พระเจ้าอยู่ทององค์ก่อนแต่เกิดด้วยพระสนม ส่วนพระมเหสี
 ของพระเจ้าอยู่ทององค์หลังเป็นเมืองขุนหลวงพงษ์แต่เป็นลูกพระ
 มเหสี ราชสมบัติจึงได้แก่พระเจ้าอยู่ทององค์หลังเพราะเป็น
 ราชบุตรเขยสมบัติในหนังสือพงศาวดารเหนือ ต้นเรื่องกล่าวถึง
 พระนครศรีอยุธยา ได้หลักฐานเพราะตรวจของโบราณคดี
 แสคลงมา ยังมีเรื่องอื่น ๆ ซึ่งหาหลักฐานได้ด้วยตรวจของโบราณ
 จะเห็นได้ในหนังสือราชบัณฑิตยสถานพิมพ์อีกหลายเรื่อง การ
 ตรวจของโบราณจึงเป็นการสำคัญ

(๓)

ของโบราณในประเทศไทยมีมากและชนิดกับประเทศอื่น
 ที่ใกล้เคียง เหมือนเช่นประเทศชวาที่ก็ กัมพูชาที่ก็ พม่า
 กติ ของโบราณที่พบนี้แต่เป็นของทำในประเทศนั้นตามแบบ
 ศิลปศาสตร์ของประเทศนั้นเองเป็นพื้น แต่ของโบราณที่พบ
 ในประเทศไทย มีมากทั้งของมาจากประเทศอื่นและที่ทำใน
 ประเทศไทย ซึ่งมีจะพึงพิสูจน์ได้ด้วยสิ่งของซึ่งมีอยู่ในพิพิธ
 ภัณฑสถานสำหรับพระนครนี้ ในจำพวกของโบราณที่ขุดพบ

ตามหัวเมืองต่าง ๆ เป็นของมาแต่อินเดียก็มี มาแต่ลังกาก็มี
 มาแต่สุมาตราและชวาที่มี มาแต่ประเทศจีนและยี่ปุ่ก็มี
 เมื่อก่อนจนมาแต่ยุโรปก็มี แต่ของโบราณที่สร้างตามแบบ
 ศิลปศาสตร์ของมอญมากกว่าอย่างอื่น จะมาแต่เมืองขอมสักเพียง
 โดหรือจะทำในประเทศนี้เองสักเพียงใด จะยก้าวหรือรับเขล่อไป
 ข้างหน้า ในคำพรวกของโบราณที่ทำในประเทศนี้เองนั้น เมื่อ
 พิจารณาตามแบบศิลปศาสตร์ก็ต่างกันตามท้องที่และตามเวลาสมัย
 ว่าโดยย่อทางหัวเมืองปัตนัใต้ ในแหลมมณฑลขุขินมาจากที่อ่าวแทน
 เพ็ชรบุรีของโบราณนั้นเดิมแบบศิลปศาสตร์เมื่อไปทางอย่างสุมา-
 ตราและชวา ซึ่งสมมติเรียกว่าแบบ สรีวิชัยตามนาม ราชธานี
 ที่ตั้งอยู่ณเกาะสุมาตรา และมีอาณาเขตลุ่มปกครอบมาถึงแหลม
 มณฑลขุขินสมัยเมื่อราว พ. ศ. ๑๒๐๐ ต่อขึ้นมาถึงตอนกลาง
 คั้งแต่เพ็ชรบุรีขึ้นไปจนถึงเมือง เสวรรค โลกของโบราณนั้นถ้าซึ่ง
 สมมติเรียกว่าสมัยทวารวดีตามนามอาณาจักรเมืองนครปฐม
 เป็นราชธานีเมื่อราว พ.ศ. ๕๐๐ แบบศิลปศาสตร์เป็นอย่างอื่นเคย
 ถิ่นต่อมาเมื่อเกี่ยวข้องกับประเทศที่มีพุทธาซึ่งชน ที่สมัยแบบ
 ศิลปศาสตร์ของขอมมาใหม่มากขึ้นโดยอันได้จนถึงสมัย เมือง
 ลพบุรีเป็นราชธานีของประเทศสยาม แบบศิลปศาสตร์กลายเป็น
 เป็นอย่างที่เป็นที่รู้จักกันของขอม เมื่อไม่เชื่อที่กล่าวนี้เมื่อครั้งยังพเจ้า
 ไปกรุงกัมพูชาใน พ. ศ. ๒๔๖๗ ได้ไปสุพิพิธภัณฑสถานเมือง

พนมเพ็ญ สักเกตเห็นเครื่องเสีตาแบบขอมของโบราณทั้งงาม ๆ
 มีมาก แต่เครื่องสัมฤทธิ์มีไกรมี ตามเขาว่าเหตุใดเครื่องสัม-
 ฤทธิ์ของโบราณจึงมีน้อยนัก เขาตอบว่าเพราะเมื่อไทยได้เมือง
 เขมรเก็บเอาเครื่องสัมฤทธิ์มาเสียจึงมีไกรมีเหลืออยู่ในกรุงศรีฯ
 ษา ความที่เขาว่าจะจริงหรือเท็จ จันโตข้าพเจ้าไม่มีหลักฐาน
 ที่จะอ้างก็มี ได้ตอบเขาว่าอะไรในครั้งนั้น ครั้นเมื่อจักรพรรดิทรงตั้ง
 สถานสำหรับพระนครได้เอาเครื่อง สัมฤทธิ์มารวมเรียบเรียงไว้
 ในห้องที่ประชุมกันนี้ ข้าพเจ้ามีโอกาสได้พิจารณาดูโดยถ่องแท้
 จึงเห็นว่าความจริงมีได้เป็นเช่นพวกชาวพม่ารุ่งกล่าว ถ้าสิ่ง-
 เลิศดูแล้วรูปใหญ่ ๆ ที่สิ่งเรียงรายอยู่ตาม เสาทั้ง ๒ ด้านเกือบ
 ๒๐ รูป ก็จะเห็นด้วยลักษณะว่าล้วนเป็นฝีมือช่างไทยทำในสมัย
 สุโขทัยบ้างสมัยอยุธยาบ้าง ไม่มีที่มาจากเมืองเขมรเลย ถึง
 สิ่งอื่น ๆ ที่ไม่มาของขนาดเล็กลงมาทั้งเช่นพระพุทธรูปและเทวรูป
 กิติ เครื่องประดับราชรถและเครื่องคานหามกิติ เครื่องบูชา
 และเครื่องใช้ต่าง ๆ กิติ แม้ที่รูปและสัตว์ตายก็เป็นแบบขอม
 ก็ปรากฏว่าเป็นของขุดได้ในประเทศนี้แทบทั้งสิ้น ยักพบใน
 ที่ซึ่งจังหวัดลพบุรีหรือทางมณฑลนครราชสีมาเป็นพื้น มีของ
 สัมฤทธิ์ที่รู้แน่ชัดว่าไทยเอามาเมื่อ ได้ประเทศกับ พุษาแต่รูปสิ่ง
 กุหนึ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้
 เอามาจาก เมืองมโกลมาส แต่ตัวคำรัสตั้งให้จำลองเหลือเพิ่มขึ้น

อีก ๑๑ ทิว ยังเป็นเครื่องประดับวัดพระศรีรัตนศาสดารามอยู่
จนบัดนี้ ข้าพเจ้าจึงสันนิษฐานว่าที่จริงนั้นการสร้างสิ่งของต่าง ๆ
แต่โบราณขอมักจะสร้างด้วยทองสัมฤทธิ์อย่างใดนั้นเห็นจะเอา
ความสะดวกในประเทศที่สร้างเป็นประมาณ เช่นประเทศกัมพู
ชาหรือไทยเขมรแต่มีศิลปะที่งดงามให้ภายหลังก็ชอบสร้างด้วยศิลา ใน
ประเทศสยามก็มีแต่โลหะหรือเหล็กภายหลังก็ชอบสร้างด้วยทองสัมฤทธิ์
เครื่องสัมฤทธิ์ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานเมืองพวน เห็นจะเอาจะ
กลับเป็นของที่ได้ไปจากประเทศสยามด้วยเสียอีก ส่วนของ
โบราณในประเทศสยามตอนข้างเหนือ ที่เมืองภาคเขตต์มณฑล
พายัพบัดนี้ เดิมเมื่อยังมีเมืองของพวกลาวได้แบบศิลปศาสตร์
อันเคยมาทางเมืองมอญ ต่อมาถึงสมัยเมื่อไทยลงมาเป็นใหญ่
ไทยก็พาแบบศิลปศาสตร์ของไทยลงมาทางข้างเหนืออีกด้วย
เป็นเช่นนั้นก็จนถึงสมัยในศกพุทธที่ ๑๘ แห่งพุทธศตวรรษ พระ
เจ้าแก้วเจ็ดมีกษัตริย์ราชวงศ์จักรีจึงทรงตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีไว้รวม
อาณาเขตต์ต่าง ๆ เข้าเป็นราชอาณาจักรอันเดียวกันอย่างประเทศ
สยามทุกวันนี้ ประจวบกับเวลาที่พระพุทธศาสนาถึงกาลวิบัติ
เริ่มเข้ามาประดิษฐานในประเทศสยามด้วย กระทั่งแบบศิลป
ศาสตร์ก็เริ่มรวมแบบไทยลาวและขอมกับทั้งจีน เคียง และลังกา
เข้าระคนกัน ก็เกิดกระบวนแบบศิลปศาสตร์ของประเทศสยาม
สืบมา เรื่องของโบราณต่าง ๆ ในประเทศสยามนี้หาจะขาดได้โดย
ทางค้นคว้าเห็นว่าจะเป็นที่สังเกตมาด้วยประการฉะนี้

(๕)

ของโบราณนั้นราชบัณฑิตยสถานกำหนดเป็น ๒ ประเภท คือ
 ของซึ่งไม่พินาศอันใดได้ เป็นต้นว่าเมืองและปราสาทราชวังวัด
 พึ่งแหวลย์ตลอดจนบ่อน้ำและสะพานหิน ของโบราณอย่างนี้
 กำหนดเป็นประเภท ๑ เรียกว่า "โบราณสถาน" ส่วนของ
 โบราณซึ่งอาจหาเคลื่อนที่ได้ เป็นต้นว่าศิลาจารึก พระพุทธรูป
 เทวรูป ตลอดจนเครื่องใช้เครื่องประดับต่าง ๆ เหล่านี้กำหนด
 เป็นประเภท ๑ เรียกว่า "โบราณวัตถุ" อนึ่งข้อซึ่งว่าเป็นของ
 โบราณและมีเจ้าของโบราณนั้น ราชบัณฑิตยสถานกำหนดว่าของ
 มีอายุกว่าร้อยปีขึ้นไปเป็นของโบราณ ถ้ายังไม่ถึงร้อยปีไม่นับว่า
 เป็นของโบราณ ก็เอาร้อยปีเป็นเกณฑ์ก็เป็นแต่สมมุติเพื่อสะดวก
 แก่การตรวจ เพราะของที่อายุยังไม่ถึงร้อยปีมีมากแต่พวกนี้ผู้พอ
 จะสืบเรื่องได้ไม่มากนักเหมือนของที่เก่าแก่อนั้น แต่ราชบัณฑิตย
 สถานได้ประสงค์จะสงวนบรรดาของ โบราณ ทุกสิ่งไปเพราะพื้น
 รัชชกิจจะทำไว้ อันของโบราณที่ถือว่าควรสงวนนั้นอยู่ในเกณฑ์
 ๒ อย่าง คือที่เป็นของสำคัญในพงสาวดารอย่าง ๑ กับที่เป็นของ
 สำคัญในทางศิลปศาสตร์คือแบบอย่างและพิมพ์อย่างอีกอย่าง ๑ จะ
 ยกเอาหรือเพื่อให้เห็น ในส่วนโบราณสถานเช่นเมืองคู่มือของศิลา
 หรือพระเจดีย์ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชโปรดให้สร้างไว้ที่
 ตำบลหนองสาหร่ายแขวงจังหวัดสุพรรณบุรี หมอบที่ทรงขนช้าง

ขณะพระมหากษัตริย์เมืองหงสาวดีก็ให้ โยธาเสนาอย่างนั้นนับ
 ว่าเป็นของสำคัญในพงศาวดาร เมื่อดังกล่าวเมืองโบราณก็ยังมีเรื่อง
 "ไม้ไค้" ที่ต้องนับว่าเป็นของสำคัญในพงศาวดาร เพราะอาจจะเป็น
 หลักฐานให้รู้ ศึกษา โบราณคดี ในภายหลังนั้นเรื่องพงศาวดาร"ไม้
 ไค้" ไป เมืองในชื่อที่กล่าวนี้ มีเรื่องกึ่งที่พระเจ้ายังไม่หายเสียบลาบ
 อยู่เรื่องหนึ่ง ก็คือ เมื่อเริ่มสร้างวัดไฟสายใต้ใน พ.ศ. ๒๔๔๓
 เวลานั้นกองทัพรอบพระปฐมเจดีย์ขึ้นเป็นน้ำเปิดโดยมาก ไค้
 น้ำเหล่านั้นมีธาตุพระเจดีย์โบราณขนาดใหญ่ ๆ ซึ่งสร้างกันสมัย
 พระปฐมเจดีย์อยู่กลางองค์ พระพันมาหากองทัพไปเรือเขา
 อัญชลีพระเจดีย์ทำขนาดเป็นอันเล็กกลางทางวัดไฟ ไค้รูปพอดมตั้ง
 แค่น้ำหนักงอกน้อไปตลอดระยะทางกว่า ๕ กิโลเมตร ขอให้
 กิตติจะเห็นได้ ว่าเรือพระเจดีย์เป็นของควมสงวนเสียสักก
 องค์ เมื่อข้าราชกรมชลประทานแม่ทัพไปตั้งต้นของพระ
 ปฐมเจดีย์หรือกันเสียหมดแล้ว ก็ได้แต่เก็บรักษาเรือประดับ
 พระเจดีย์เท่านั้นเท่านั้นแล้วรวบรวมรักษาไว้ ยังปรากฏอยู่รอบพระ
 ระเบียงพระปฐมเจดีย์กับนี้ ถ้ามีราชบัณฑิตยสถานอยู่ในเวลานั้น
 ก็จะหาเป็นเช่นนั้นไม่ ส่วนโบราณวัตถุที่เป็นของสำคัญในพง
 ศาวดาร มีสิ่งซึ่งจะขี้ได้อยู่ในที่อื่นประมุขเอง ในหนังสือพระ
 ราชพงศาวดารที่สร้างฉบับปี พ.ศ. ๒๐๐๓ (นับเวลาจากฉบับนี้ได้
 สี่ร้อยกลับสองปี) สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างรูปพระ

โพธิสัตว์ ๕๕๐ ชาติ, รูปพระโพธิสัตว์ที่สร้างครั้งนั้นจะเป็นอย่างไร
 ไม่มีใครรู้ จนเมื่อพระยาโบราณราชธานินทร์อุปถัมภ์ราชบัณฑิตยสถาน
 สภาให้บุตรขนิณและอัฐารักภักย์บุตรแห่งวัดพระศรีรัตนวงษ์ใน
 พระราชวังกรุงศรีอยุธยา จึงพบรูปพระโพธิสัตว์เหลือไฟไหม้
 หมกอยู่ในนั้น ได้เอามาไว้ชมไว้รักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานนี้
 ยังมีของในท้องนี้ที่ประหลาดยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งบุตร
 พยักพงคักในแขวงจังหวัดราชบุรีเมื่อสองปีมาแล้ว เป็นตะเกียง
 สีนีออนฝรั่งสมัยโรมันทำด้วยทองสัมฤทธิ์ เหตุเกิดตะเกียงโรมัน
 จึงมาอยู่หงกก็ยังไม่เห็น ถึงกระนั้นก็เป็นหลักฐานในทาง
 พงศาวดารแสดงว่าประเทศนี้ได้มีลัทธิศาสนาที่เกี่ยวกับยุโรป
 มาแล้วกว่าพันปี ส่วนโบราณสถานที่สำคัญในกระษัตริย์แบบอย่าง
 และฝีมือช่างนั้น จะยกตัวอย่างดังเช่นวิหารพระบาทสมเด็จพระ
 เมืองพิษณุโลก เป็นวิหารโบราณคงมีรูปเคารพแบบเดิมซึ่ง
 สร้างแต่ครั้งกรุงสุโขทัยอยู่แห่งเดียว ถ้าไม่มีวิหารหลังนี้เหลือ
 อยู่ก็จะไม่มีใครารู้ได้ว่าชวศกรงวิหารครั้งพระร่วงเป็นอย่างไร
 ของประหลาดกว่านั้นยังมีอีกสิ่งหนึ่งคือโบราณสถานที่ทำด้วยอิฐ
 แต่สมัยเมื่อขอมเป็นใหญ่ ดังเช่นพระเจดีย์ธาตุนนทน์แห่ง
 จังหวัดนครพนม ปรัชสาพระเมฆในแขวงจังหวัดสุรินทร์และ
 ปรัชสาทวัดกำแพงใหญ่ในแขวงจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น เมื่อก่ออิฐ
 สนิทไม่มีรอยปูนสอเลย มักกล่าวกันว่าก่อด้วยอิฐดินเสร็จแล้ว

กองทัพหันเตาไฟให้อีลุยก ซึ่งจะเป็นความจริงอย่างนั้นไม่ได้
 ปรากฏให้อีลุเช่นว่านี่ที่ในแทนเขมรก็มี ฝรั่งเศสก็พยายามตรวจ
 แต่ไม่ได้ความรู้ว่าช่างซ่อมใช้อะไรเชื่อมอีลุจึงติดกันแน่นได้ปาน
 นั้น เขาบอกข้าพเจ้าว่าเป็นแต่ได้ขึ้นกับอกเตา ว่าพวกซ่อมใช้
 ยางไม้อย่างหนึ่งทาอีลุแล้วเอาสนไฟ พอยางเย็นก็ให้อีลุติดกัน
 แน่นด้วยยางนั้น แต่จะเป็นยางอะไรก็ยังไม่รู้ ข้าพเจ้า
 ให้เอาเศษหนัง ก่ออีลุเช่นนั้นก็ปรากฏว่าติดกันแน่นในแขวง
 จังหวัดชุนชวี นารักษาไว้ ในพิพิธภัณฑ์สถานนี้เพื่อนหนึ่ง ถ้า
 ท่านทั้งหลายไปพิจารณาดูก็จะเห็นประหลาดเห็นว่า ต่างว่าต่อไป
 ภายหน้ามีใคร ได้มาเห็นอีลุที่ซ่อมอย่างซ่อม แล้วไปเทียบติดกันพบ
 ยางไม้หรือสิ่งใดซึ่งพวกซ่อมใช้ให้อีลุกลับเอามาใช้ได้อีก ก็อาจ
 จะเกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีก่อสร้างไปทั่วทั่วโลก ของโบราณที่
 ฉลาดทำรูปและสถาปัตยกรรมน่าชมยังมีอีกมาก ไม่ต้องอ้างถึง
 ของอยู่ห่างไกล เจริญสุขของที่รวบรวมไว้ ในห้องของสันตดุสิต
 ก็จะเห็นตัวอย่าง ทั้งเห็นประโยชน์ในทางที่สงวนของโบราณว่า
 เป็นคุณ แก่มหากษัตริย์ในรัชชุนั้นนี้ และที่จะได้มาเห็นต่อไปใน
 ภายหน้าเพียงไร

(๕)

สักขณการสงวนของโบราณที่ราชบัณฑิตยสถานทำมานั้น วิธี
 จัดสงวนโบราณสถานกับโบราณวัตถุติดกัน ในตอนนี้จะว่าด้วย

สงวนโบราณสถานก่อน วิธีสงวนโบราณสถานกำหนดกว้างที่
 ทำเป็น ๓ อย่าง อย่างที่ ๑ คือการสิ้น ให้รู้ว่าโบราณสถานอยู่
 ที่ไหนบ้าง คือเริ่มราชบัณฑิตยสภาได้มีตราขอให้เทศาภิบาล
 ทำงมณฑลช่วยสืบเสาะออกมาให้ไว้เสีย เพื่อรวบรวมบัญชีมรดก
 ทนายนเฉพาะที่ประเภทสหชนไว้เป็นกัณฑ์ อย่างที่ ๒ การตรวจ
 คือ เมื่อรู้ว่าโบราณสถานมีอยู่ตามที่ใดแล้วแต่ยังไม่ได้เขียนรายชื่อออก
 ไปยังที่นั้น พิจารณาเหตุให้รู้ว่าไปของอย่างใดสร้างในสมัยใด
 และเป็นที่ของเจ้าตัวยุเมืองใด การตรวจนี้บางแห่งต้องขุดค้นหาแถว
 ราวผนังและกำแพงแล้วหลาย ต้องทำมากบ้างน้อยบ้างตามลักษณะ
 สถานที่ อย่างที่ ๓ การรักษา ซึ่งนับว่าเป็นภาระยากยิ่งกว่าอย่าง
 อื่น เพราะโบราณสถานในประเภทนี้มาก ในเวลานี้ยังเหลือ
 กำไลราชบัณฑิตยสภาที่จะจัดการรักษาไว้ทุกแห่ง จึงคิดจะจัด
 การรักษานี้เป็นสถานสำคัญและที่พอจะสามารถรักษาไว้เสีย
 ล้วน ถึงกระนั้นก็ยังต้องผ่อนผันทำไปทีละน้อยเพราะต้องการ
 เงินสำหรับจ่ายในการรักษานั้น จัดเป็นข้อกำหนดลักษณะการ
 รักษาเป็น ๓ ชั้น คือชั้นที่หนึ่งแต่เพียงปรามมิให้เสียใคร่ทำลาย
 โบราณสถานก็ควรสงวน ชั้นกลางคือควรสถาปนาบริเวณและ
 กำไลเบื้องต้นทั่วโบราณสถานมิให้หักพังอีกต่อไป ยกตัวอย่างดัง
 เช่น โสภโศภที่พระราชวังกรุงศรีอยุธยาและที่ในเมืองสุพรรณบุรีเป็นต้น
 การรักษาโบราณสถานซึ่งนับว่าชั้นสูงนั้น คือปฏิสังขรณ์ให้

คืนตัวอย่างเดิม เรื่องนี้ฝรั่งเสสกำลังพากเพียรทำที่นครวม ราช
บัณฑิตยสภา ที่กำลังสองท่าที่ปรากฏสามยอด เมืองลพบุรี หนึ่ง
หนึ่ง เพื่อจะให้รู้ว่าจะยากและจะสิ้นเปลืองสักเพียงใด แต่ถ้ำ
ว่าถึงเรื่องปฏิสังขรณ์แล้วประเทศเรามีภาษาอยู่อย่างหนึ่ง ด้วย
มีผู้มีบุคคล ภาย นอก สรีรชา บำเพ็ญกุศล ในการ ปฏิสังขรณ์ วัดวา
อารามของโบราณ ซึ่งควรนับว่าช่วยรัฐบาลได้มาก แต่ในเรื่องนี้
ทางเสียที่ค่อนข้างก็มีอยู่ ทั้งในการปฏิสังขรณ์ทั้งรายผู้ทำ
ชอบหรือหรือ แก่ ไขแบบอย่างของเดิม เปลี่ยนแปลงไปตามชอบใจ
ตนจนเสียของโบราณ มีตัวอย่างปรากฏอยู่ในมณฑลพายัพหลาย
แห่ง จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยมณฑลนั้น
ทรงรำคาญ ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ไปต.ฯ ให้ราชบัณฑิตย
สภาอำนวยความสะดวก ปฏิสังขรณ์หอธรรม วัดพระสิงห์ให้คืนดี และถ
ตามแบบเดิมไว้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้อื่นแห่งหนึ่ง

ในเรื่องการปฏิสังขรณ์โบราณสถาน ราชบัณฑิตยสภาได้
จะให้เทศบาลขอขอสอดส่องในความ ๓ ข้อที่จะกล่าวต่อไปนี้คือ

ข้อ ๑ ถ้ามีผู้สร้างจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่สำคัญ
ขอให้ชี้แจงแก่เขาให้ทำตามแบบเดิม อย่าให้เปลี่ยนแปลง
รูปร่างและลวดลายไปเป็นอย่างอื่นเอาตามชอบใจ

ข้อ ๒ อย่าให้รื้อทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อจะสร้าง
ของใหม่ขึ้นมาแทน ข้อนี้เรื่องตัวอย่างจะยกมาแสดง เช่นที่วัด

พลับพลายเมือง เพ็ชรบุรี เดิมมีโบสถ์โบราณ ที่หน้าบวรพื้
 ปูนเป็นรูปภาพเรื่องพระพุทธประวัติเมื่อ เสด็จออกมหาภิเนษก
 รมน้ำตุงนิก โกร ๆ ไปเมืองเพ็ชรบุรี แม้ที่สถอนสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวงก็เสด็จไปยังวัดพลับพลายไปชมรูปภาพ
 ที่หน้าบวรพื้ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ เกิดไฟไหม้เมืองเพ็ชรบุรี
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ วัดพลับพลายถูกไฟไหม้ด้วย แต่ผนังโบสถ์
 กับรูปปั้นที่หน้าบวรพื้ยังอยู่ ถึงสมัยนั้นข้าพเจ้าออกจาก
 ค่ายแห่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสียแล้ว แต่พะเอิญมีกิจ
 ไปเมืองเพ็ชรบุรีก็ไปวัดพลับพลายด้วย และได้ทราบว่า
 พวกชาวเมืองกำลังเรียรายกันจะปฏิสังขรณ์ หัวทิ่มทายกคนหนึ่ง
 บอกข้าพเจ้าว่าโบสถ์เดิมเล็กนัก เขาก็จะรื้อลงทำใหม่ให้ใหญ่
 โดกว่าเก่า ข้าพเจ้าได้ซัก เรือนว่า โบสถ์ เดิมนี้มีตามบวรพื้หน้า
 บวรพื้เป็นสิริของวัดไม่ควรจะรื้อลงทำใหม่ ถ้าประสงค์จะให้มีโบสถ์
 ให้ใหญ่โตก็ควรสร้างโบสถ์ใหม่เอา โบสถ์เดิมไว้เป็นวิหาร ข้าพเจ้า
 สักสิริว่าเขาจะเชื่อก็วางใจ ต่อมาเมื่อกิจการว่ามิได้ถือตัวว่าเป็น
 ช่างคนหนึ่งเข้าไปรับว่าจะปั้นรูปที่หน้าบวรพื้ให้ผิดเพี้ยนของ
 เดิมได้ พวกทายกกับพระสงฆ์หลงเชื่อก็ให้รื้อ โบสถ์เดิมลงสร้าง
 ใหม่ ด้วยเห็นว่าขอเปลืองน้อย รูปกษัตริย์ของเดิมก็เลยพลอย
 ลสูญและ เราย ไม่มีใครชอบ ไปดูวัดพลับพลายเหมือนแต่ก่อน
 เพราะภาพที่ปั้นขึ้นแทนเสนาบดีสาธุการไม่นำตุ ลากพระ
 สงฆ์วัดนั้นก็เห็นจะพลอยหายไปด้วย

ข้อ ๓ วัดโบราณเห็นว่าการปฏิสังขรณ์นั้น มัคมีผู้ศรัทธา
 สร้างสิ่งต่างๆ เติมเต็มของโบราณ ตั้งเช่นสร้างพระเจดีย์ขนาด
 บ่อม ฯลฯ ขึ้นบรรจุอัฐิธาตุของญาติวงศ์เป็นต้น ของที่สร้างเติมเต็ม
 เห็นว่านี้ ไม่ควรจะสร้างขึ้นเมื่อปัจจุโลกนี้ รัชสมัยของโบราณเห็น
 ถึงงาน ด้วยอาการให้ของโบราณเสียสง่า และไม่เป็นประโยชน์
 แก่ผู้สร้าง เพราะต่อไปภายหน้ามีใคร มาปฏิสังขรณ์ไว้ต้นนี้อีก
 เขาก็อาจจะรื้อเสียด้วยเห็นถึงความ เพราะฉะนั้นควรจะให้กะที่
 ไว้เสียส่วนหนึ่ง ในบริเวณวัดนั้นสำหรับให้สร้างของใหม่ ของ
 นั้นจะได้ป้องกันการสมปรารถนาของผู้สร้าง การปฏิสังขรณ์วัดย่อม
 มีดีเป็นหัวหน้าอำมาตย์และมักเป็นพระภิกษุ ขอให้เทศบาล
 สืบแจงข้อ ที่ควรระวังให้ทราบ เสียแต่ก่อนลงมือปฏิสังขรณ์ ถ้า
 สงสัยหรือขัดข้องอย่างใดก็ควรรีบบอกมาให้ทราบถึงเจตยธรรมทราบ
 จะ ได้มือกันหรือ เกือบๆ ให้ทันการ ความเห็นว่ามันดีอย่างจ
 บลมาแสดง เมื่อสักสองปีมาแล้วมีผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์พระ
 มหาธาตุหรือกุญชรที่เมืองลำพูน เห็นว่าแผ่นทองแดงที่หุ้มพระ
 มหาธาตุนี้ชำรุดอยู่มาก จะขอถอนแผ่นทองแดงเสียและใช้ โปก
 ปูนสีเมนต์แทน เจ้าพระยามุนเฒ่าเมื่อยังเป็นพระยาราชนกุล
 สมุหเทศาภิบาลมณฑลพายัพ บอกมาหาหรือ ราชมั่งเข็ลยสภา
 ห้ามไว้เห็น แผ่นทองแดงของโบราณอันมีชื่อผู้ถวายจารึกอยู่
 โดยมากจึงมิให้สูญเสีย

(๒)

วิธีการที่ ราชบัณฑิตยสภา จัดในเรื่องสงวนโบราณ วัตถุ นั้น
 ระบียบคล้ายกระบวนกับภทสงวนโบราณสถาน คือเอาการ “รักษา”
 เป็นข้อต้น เพราะโบราณวัตถุเป็นของเคลื่อนที่ได้ ต้อง
 รวมรวบรวมรักษาและระวังมิให้หายก๊ออย่างอื่น การรักษาโบราณ
 วัตถุ จึง จำเป็นต้องมีพิพิธภัณฑ์สถานเป็นที่รวบรวม และรักษาสิ่ง
 ของ เมื่อมีที่เก็บแล้วจึง “ตรวจ” เลือกลและจัดโบราณวัตถุตั้ง
 เรียบเรียงไว้ตามประเภทและ “กัน” ภาของมาเพิ่มเติมต่อไป
 พิพิธภัณฑ์สถานที่ราชบัณฑิตยสภาปกครองดูแลอยู่ในบัดนี้ มี
 พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครในกรุงเทพฯ ๓ แห่ง ๑. พิพิธภัณฑ์
 สถานสำหรับพระนครศรีอยุธยา แห่ง ๑. พิพิธภัณฑ์สถานในเมือง
 ลพบุรี แห่ง ๑. พิพิธภัณฑ์สถานในเมืองพิษณุโลก แห่ง ๑. พิพิธภัณฑ์
 สถานในเมืองลำพูน แห่ง ๑. พิพิธภัณฑ์สถานในเมืองนครปฐม
 แห่ง ๑. พิพิธภัณฑ์สถานในเมืองนครศรีธรรมราช แห่ง ๑. รวม
 เป็น ๘ แห่งด้วยกัน และกำลังเตรียมจะตั้งต่อไปที่อื่นอันมี
 โบราณวัตถุ และมีกำลังพอจะสามารถตั้งได้ อีกหลายแห่ง พิพิธภัณฑ์
 สถานสำหรับพระนครในกรุงเทพฯ ๓ นี้จะเป็นที่รวบรวม
 โบราณวัตถุอันเลือกล้วนแต่เป็นอย่างยอดเยี่ยม เอามาไว้สำหรับ
 ให้มหาชนชาวประเทสนี้และที่มานแต่มาประเทศได้เห็น โบราณ
 ชาติกรรมของ ประเทศสยาม ของนอกจากนั้นพบในเขตต์

มณฑลไทรบุรีก็หมายว่าจะรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานของมณฑล
หรือของจังหวัดนั้นๆ หนึ่งการตั้งพิพิธภัณฑ์สถานตามหัวเมือง
นั้น เห็นว่าควรคิดตั้งในวัด เพราะเมืองอื่นนอกจากพระนคร
หรืออยุธยา แต่เมืองลพบุรีไม่มีวังของ เจ้าซึ่งจะใช้ได้ ครั้น
จะหาที่และลงทุนสร้างสถานขึ้นใหม่ถ้าตั้งก็ไม่พอที่จะทำ ถ้า
อาศัยตั้งในวัดจะมีประโยชน์ถึง ๓ สถาน สถานที่ ๑ วัดย่อม
เป็นที่ประชุมสาธุชน คือบุคคลชั้นที่ขอบคูนพิพิธภัณฑ์สถานและ
ที่มีกำลังจะช่วยอุปการะ สถานที่ ๒ ในวัดก็มีสถานที่ เช่น
วิหารหรือศาลาและพระระเบียงเป็นต้น ซึ่งพอจะอาศัยตั้ง
พิพิธภัณฑ์สถานได้แม้ในเบื้องต้น ไปจนกว่าจะมีทุนพอสร้าง
สถานโตทั้งหาก สถานที่ ๓ พระสงฆ์ย่อมมีอริยาสรวัยพอใจ
ในการทำคุณแก่มหาชน เมื่อเห็นประโยชน์ในการตั้งพิพิธ
ภัณฑ์สถานถึงพอใจรับช่วยเป็นธุระทำนุบำรุง ตั้งแต่ช่วยหา
ของมาเข้าพิพิธภัณฑ์ สถานตลอดจนในการช่วยสร้างและช่วยดู
แลรักษา ข้อนี้มีตัวอย่างปรากฏมาแล้วหลายแห่ง

การตรวจโบราณวัตถุนั้นเป็น ๒ สถาน สถานที่ ๑ เพื่อ
จะรู้ว่าเป็นของโบราณอันสมควรสงวนไว้สำหรับบ้านเมืองหรือไม่
สถานที่ ๒ เป็นของเกิดขึ้นในสมัยใหม่และประเทศใหม่ การ
ตรวจดังกล่าวมากในเวลานี้ที่เขี้ยวชาญมีน้อย เมื่อเทศาภิบาล
พบโบราณวัตถุอันปรากฏขึ้น เช่นพระเจดีย์พังลงพบของในนั้น

๕๙ หรือมีผู้ขุดพบโบราณวัตถุในพื้นแผ่นดินที่ ๕๙ หรือใต้
 โบราณวัตถุที่ขุดขึ้นที่ ๕๙ ๕๙ ๕๙ ๕๙ ๕๙ ๕๙ ๕๙ ๕๙ ๕๙ ๕๙
 อังราชบัณฑิตยสถาน ถ้าพอจะถ่ายรูปภาษาอักษรที่ ได้ก็ให้ถ่ายรูป
 ส่งมาด้วย เมื่อราชบัณฑิตยสถานพิจารณาเห็นอย่างไรก็จะบอก
 ไปให้ทราบ กับทั้งแนะนำว่าควรจะทำอย่างไรด้วย อนึ่งราช
 บัณฑิตยสถาน ได้ตั้งข้อบังคับวางกำหนดไว้ ให้มีเจ้าพนักงาน
 ในสนามโบราณคดีออกไป ตรวจพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ที่ได้ตั้ง
 ขึ้นตามหัวเมือง ในบมณฑลที่ใกล้ ๒ เคียงตรวจครั้ง ๑ บมณฑล
 ที่ห่างออกไป ๔ เคียงตรวจครั้ง ๑ ก็ให้มีพนักงานออกไปตรวจ
 เช่นนี้ด้วยหวังว่าจะเป็นประโยชน์ ๓ สถาน ที่สถานที ๑
 ราชบัณฑิตยสถานจะ ได้รู้ ว่า การที่จัดเตรียมหรือมีความซัดข้อง
 จะต้องช่วยเหลืออย่างไรบ้าง สถานที ๒ ตรวจการจัดภายใน
 พิพิธภัณฑสถานและการรักษาโบราณสถานให้เรียบร้อย และ
 สถานที ๓ ปรึกษาหารือติดต่อประสานงานในระหว่างเทศบาล
 กับราชบัณฑิตยสถานให้เป็นไปโดยเรียบร้อย แต่ขอให้ท่าน
 เทศบาลโปรดแจ้งเข้าไว้ว่า ราชบัณฑิตยสถานถือว่าสมุหเทศาภิบาล
 และผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้แทนราชบัณฑิตยสถาน อยู่ในท้องที่
 ซึ่งได้บังคับบัญชาขึ้นนี้ และการส่งมอบโบราณวัตถุสถานเป็นส่วน
 หนึ่งของราชการแผ่นดิน เหมือนกับราชการอย่างอื่น ๆ

การสงวนโบราณวัตถุส่วนนครลัน คือหาของมาเข้าพิธี
 กัดเทศสถานแพ้น อาศัยด้วยลักษณะ ๔ อย่าง อย่างที่ ๑ คือหา
 ได้ด้วยตนเอง ยกตัวอย่างเช่น สิวากาหรือชื่อของโบราณที่ทั้ง
 อยู่ไม่มีใครหาพบเป็นต้น อย่างที่ ๒ หาได้ด้วยอำนาจใน
 กฎหมาย เรื่องนี้มีพระบรมราชวินิจฉัยบัญญัติไว้ในคำพิพากษา
 ศาลฎีกา ที่ ๑๑๐ ว.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) ว่าทรัพย์สินแผ่นดิน
 อันเป็นของโบราณของแปลก ๆ ผู้ใดจะต้องโฆษณา (คือจะ
 ปลุกไม่ไว้) แลจะนำมามาขาย (คือส่งต่อเข้าพนักงาน)
 ถ้ามีผลอันต้องมีโทษ ดังนี้ วิธีทำในข้อนี้ ถ้าเขาเอาของ
 มาส่งโดยดีควรตราอาของใน แล้วให้เงินเป็นน้ำเหน็ด แก่เขา
 เท่าอัตราส่วน ๑ ใน ๓ ของราคาตามกฎหมายเดิม อย่างที่ ๓ ได้
 ด้วยชื่อ คือของที่มีเจ้าของโดยชอบด้วยกฎหมายและเขายอม
 ขาย แต่การซื้อควรซื้อแต่เป็นของที่เป็นอย่างขอลเยียม ไม่มีสอง
 เพาะเงินในราชบัณฑิตยสถานนั้นน้อย อย่างที่ ๔ ได้ด้วยเจ้าของมี
 แก่ใจถวญไว้สำหรับบ้านเมือง ในข้อนี้ราชบัณฑิตยสถานมีความ
 ยินดีที่สังเกตเห็น ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
 พระกรุณาโปรดฯ ให้จัดพิธีกัดเทศสถานสำหรับพระนครขึ้น
 มหาชนชอบมาชมแลชมผู้ถวายสิ่งของแก่พิธีกัดเนื้อสำหรับพระ
 นครมาคนกว่าแต่ก่อน ถึงกระนั้นของโบราณที่สูญรวบรวม
 หรือส่อเร้นไว้ก็ยังมีไม่เน้อย แต่ราชบัณฑิตยสถานหวังใจว่า

หัมีของโบราณ คงจะ เค็มประโชชน ในลาที่ ส่งของ มาไว้ ในพิพิศ
 กัณหาสถานยิ่งในกุฎที่ เพราะความจริงในบรรดาผู้รวบรวม
 ของโบราณ กว่าจะรวบรวมได้ต้องออกค่าห้พยายามมาก ไม่นี่
 ไกรปรารถนาจะให้ของที่ดีรวบรวมไว้ กลับกระจัดกระจายไป
 เสียอีก การที่รักษาไว้เองก็ลำบากอยู่บ้าง เพราะถ้าเผื่อเมื่อใด
 ของก็อาจจะหาย ถึงแม้จะสามารถรักษาไว้ ได้มันคงจนตลอด
 อายุ ไกรจะรู้ว่าบุคคลภายนอกจะรักษาไว้หรือจะทำอย่างไร
 ด้วยของนั้นในวันหน้า อีกประการหนึ่งถือว่าถึงประโชชนที่
 เขาของนั้นไว้กับตัวก็ได้แก่ตนเอง หรือให้มิตรสหายได้ชมบ้าง
 การที่ส่งของมาไว้ ในพิพิศกัณหาสถานมีประโชชนยิ่งกว่านั้นหลาย
 สถาน คือของ ๆ ไกรก็ปรารถนาอยู่เป็นอันมาก ว่าเป็นของ ๆ
 ผู้หนึ่งมิได้ตกไปเป็นของผู้อื่นสถาน ๑ รัฐบาลรักษามันคงดีกว่า
 เขาไว้ ที่บ้านเสถียร ๑ ให้คู่สแกนหาคนที่ได้ชมให้ มีความรู้
 เจริญขึ้นสถาน ๑ เป็นการช่วยเผยแพร่เกียรติยศบ้านเมืองแก่
 นานาประเทศสถาน ๑ ข้อนี้เมื่อก่อนจัดพิพิศกัณหาสถานสำหรับ
 พระนคร ชาวต่างประเทศมักกล่าวกันว่าในประเทศไทยนั้น
 จริงของดีมีมาก แต่ชาวสยามมักชอบเอาไว้เป็นของตนเอง
 ไม่รวบรวมเป็นของบ้านเมืองเหมือนอย่างประเทศอื่น ๆ ในยุโรป
 เดียวกันเขาพูดเช่นนั้นบ่อย ๆ ไปแล้ว และคู่เหมือนจะอาจ
 กล่าวได้ ว่าบรรดาฝรั่งต่างประเทศที่เข้ามายังกรุงเทพ ฯ น้อย

คนที่จะไม่มาชม และไม่ชอบพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร
จนเดี๋ยวนี้ นับว่าเป็นสถานสำคัญที่แยกเมืองหลวงแห่งหนึ่ง ถึง
ประชาชนชาวพระนครก็ชอบมาดู พิพิธภัณฑสถานมากขึ้นทุกที
จึงจะพึงเห็นได้ทุกวันอาทิตย์ก็ เปิดให้มาชม

อนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จมาเปิดพิพิธ
ภัณฑสถานสำหรับพระนครใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งไว้ ว่าถ้าจะมีผู้จะให้ ยืมของมาตั้งใน
พิพิธภัณฑสถานให้มาชมชมก็ควรรับไว้ ราชบัณฑิตยสภาได้
ปฏิบัติตามกระแสรับสั่งแล้วนั้นมา ในเวลาที่พิพิธภัณฑสถาน
สำหรับพระนคร มีทั้งของสิ่งที่มีแก่ใจถวายเป็นสักดิ์สำหรับพระ
นครและของที่ ให้ ยืมมาตั้งถึง ๒ อย่าง จึงจะพึงเห็นได้ในในบัตร
ซึ่งเขียนบอกถนนผู้ถวาย หรือผู้ให้ ยืมประจำไว้ ที่ สิ่งของนั้น ๆ
บรรดาของที่ ให้ ยืมนั้น ถ้าเจ้าของปรารถนาจะเอากลับคืนไปเมื่อ
ใดก็ได้ แต่การรับรักษาของให้ ยืมเช่นกล่าวมาราชบัณฑิตยสภา
หาไม่ได้อนุญาตให้รับไว้ ในพิพิธภัณฑสถานตามหัวเมือง เพราะ
เห็นว่าการรักษาอันดีนั้นคง เหมือนพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร
ในกรุงเทพฯ ๆ จึงได้ข้อไว้

ในที่สุดแห่งปาฐกถาราชบัณฑิตยสภาควรจะขอบพระคุณ
กรมวังมหาดไทยและเทศบาลต่างเขตผล ที่ได้จัดการ
และเอาเป็นพระในการสงวนหอโบราณมาเสมอ ทั้งยังได้ยกย่อง

ถ้าไม่ได้ด้วยความอุปการะเช่นนั้นแล้ว ราชบัณฑิตยสถานก็คงไม่
 สามารถจัดทำสารบัญชานี้เอง พระเดชพระคุณผู้ใหญ่ที่ปรึกษาประโยชน์ได้ คง
 เป็นมา แม้ในภายหลังก็ยังมีข้อสงสัยต่อไปเช่นนั้น ข้าพเจ้า
 ได้เสด็จไปทูลถามกรมหมื่นสมภพแก้วเวลา ขอมอบพระคุณท่าน
 ทั้งหลายที่รับกิจนิยามประชุมในวันนั้นอีกครั้ง และหวังไว้ว่าข้อ
 ความนี้ ได้ แสดงในปาฐกถา ของเจ้าเป็น เครื่อง ประดับสติปัญญา
 ของท่านหัวใจโลดบ้าง